

HADİS RİVAYETİ ÖZELİNDE ASHÂBIN DİNİ BİLGİYİ PAYLAŞMA DUYARLILIĞI

The Sensitivity of the Companions to Sharing Religious Knowledge, Particularly in terms of Hadith Narrative

Sekan ÇELİKAN¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 25.08.2020
Kabul Tarihi : 26.11.2020
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan çeşitli ifadeler, İslâm dininin bilgiye verdiği değeri göstermeleri bakımından oldukça açıktır. Dinin bu iki esasında bilgi yüceltilirken bunun hangi tür bilgi olduğuna genel olarak değinilmez. Fakat İslam'ın, yeni bir medeniyetin kurucusu olarak mensuplarını en başta inanç, ibadet ve ahlak bakımlarından yetiştirmek istediği izaha muhtaç değildir. Dolayısıyla temel dinî kaynaklarda üzerinde durulan bilginin mezkûr muhtevadaki bilgiyi öncelikle kapsadığı kolayca anlaşılabilir. Diğer yandan Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ilk Mümin nesle dinin esaslarıyla ilgili bilgileri aktarma konusunda büyük bir hassasiyet gösterdiği ve öğrenilen bilginin orada bulunmayanlarla paylaşılması hususunu sıkça pekiştirdiği görülür. Buna örnek olarak "Benden bir âyet dahi olsa naklediniz..." ve "Allah, bizden bir hadis işitip de onu başkasına ulaştırıncaya kadar iyice ezberleyen kimsenin yüzünü ak etsin!.." şeklindeki hadisler zikredilebilir. Bazı hadislerde de bilgiyi gizleyenler hakkında oldukça ağır uhrevî tehditler bulunur. Hz. Peygamber'in bilginin yaygınlaştırılmasını sağlama konusundaki bu çabası ashâb tarafından da iyi anlaşılmuştur. Nitekim onların, sahip oldukları bilgiyi başkalarına ulaştırma noktasında dikkat çeken bir gayretleri ve duyarlılıkları olduğu görülmektedir. Hadis kaynaklarında ashâbın bu hassasiyetiyle ilgili çeşitli rivayetler yer alır. Bunlardan çalışmada örnek olarak seçilenler Hz. Osman (ö. 35/656), Ebû Hureyre (ö. 58/678), Ebû Zer (ö. 32/653), Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ve Ma'kul b. Yesâr (ö. 59/679 [?]) isimli sahâbilerden nakledilmişlerdir. Bu rivayetlerin ortaya koyduğu üzere bilgilerini paylaşmamak ashâb açısından büyük bir vebaldir ve vefatlarına yakın bir zamanda veya hayatları pahasına dahi olsa başkalarıyla mutlaka paylaşılmalıdır. Fakat onların, can güvenliği veya yöneticiler tarafından eziyet edilme korkusuyla bazı bilgileri paylaşmadıklarını gösteren rivayetler de vardır. Paylaşmadıkları bu bilgilerin doğrudan dinî ve ahlakî yaşantıyla veya farzlarla, helallerle ve haramlarla ilgisi bulunmayan bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerin gelecekte zuhur edecek fitnelere, kıyamet alâmetleri, bazı sefih kimseler tarafından dinin yozlaştırılması, Allah'a ait hakların zayi edilmesi, ileride ortaya çıkacak bazı zorba yöneticiler, onların olumsuz halleri ve zemmedilmesiyle ilgili rivayetler olduğu belirtilmiştir ki paylaşımlarında dinî maslahat bulunmamaktadır. Müslümanlar için örnek konumunda bulunan ashâbın bilgi paylaşımı konusundaki tavrının bilhassa sahîh dinî bilgiye olan ihtiyacın önemli düzeyde arttığı günümüzde oldukça değerli bir tavır olduğu açıktır. Buna binaen dinî bilginin en doğru şekliyle yaygınlaştırılması İslâmî ilimler eğitimi almış kimseler için önemli bir görev olarak belirlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân • Hadis • İslâmî ilimler • Ashâb • Bilgi • Bilgi paylaşımı.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/ İslami İlimler Fakültesi/ Temel İslam Bilimleri Bölümü/ Hadis Anabilim Dalı, serkancelikan@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6469-9533>

Giriş

Bilgi veya İslâmî kaynaklardaki karşılığıyla ilim ve marifet¹, İslâm kültür ve medeniyetinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun temelinde dinin ana kaynakları olan Kur'an'ın ve sünnetin bilginin değeriyle ilgili vurgularının bulunduğu açıktır. Nitekim bilgiyi ve ilim sahiplerini yücelten birçok âyet vardır. Örnek olarak, bilgiyi Hz. Yusuf'a (a.s.) verilen bir lütuf sayan² ve bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığını belirten³ âyetler zikredilebilir. Ayrıca hadis kaynaklarında da bilginin değeri hakkında çeşitli rivayetler yer alır. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mescide girdiğinde biri zikirle diğeri de ilimle meşgul iki grup gördüğü ve bunların ikisini de hayırla nitelendirmekle birlikte ilim müzakeresinde bulunanlarla oturmayı tercih ettiği nakledilir. Yine bu rivayete göre Hz. Peygamber kendisinin "muallim" olarak gönderildiğine vurgu yapmıştır.⁴ Onun, bilgi aktarımındaki titizliğini göstermesi bakımından, iyi anlaşılması için sözlerini üç kere tekrar ettiği bilgisi oldukça önemlidir.⁵ Bazı hadisler de genel olarak, bilginin mutlaka paylaşılması ve gizlenmemesi gerektiğini ortaya koymakta, bilgisini gizleyenler hakkında ağır tehditler içermektedir ki aşağıda bunlara yer verilecektir.

Diğer yandan Hz. Peygamber'i gören veya görmeyen yanında onunla muayyen bir süre birlikteliği de bulunan Müslümanlar olarak tanımlanan ashâbın⁶, İslâm'ın bilgiye verdiği değerin farkında olarak ona ulaşma konusunda ciddi gayret sarf ettikleri görülmektedir.⁷ Nitekim hadis tarihinde "er-rihle fi talebi'l-hadis" veya kısaca "rihle" olarak bilinen ve büyük zorluklara katlanılarak gerçekleştirilen ilim yolculuklarının ilk örneklerini ashâb vermiştir.⁸ Bir kısmına yukarıda işaret edilen âyetler yanında Kur'an'ın ilk âyetinin okumayı

¹ Seyyid Şerif Cürcânî, *Mucemu't-tarifât*, thk. Muhammed Sıddik el-Minşâvî (Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.), 130; Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsû'atü keşşâfi işlâhâti'l-funûni ve'l-ulûm*, thk. Ali Dehrûc (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1219; Necip Taylan, "Bilgi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/157; Ahmet Cevzici, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 123.

² Yûsuf, 12/22.

³ Zümer, 39/9. Ayrıca bk. Âl-i İmrân, 3/18; Nisâ, 4/162; Tâhâ, 20/114; Fâtır, 35/28; Mücâdele, 58/11.

⁴ Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 4/11; Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni, 1421/2000), "Mukaddime" 32; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 1413/1992), "Mukaddime", 17. Bu rivayetin, isnâdında yer alan iki zayıf râvî, Abdurrahman b. Ziyâd ve Abdurrahman b. Râfî nedeniyle zayıf olduğu belirtilmiştir. Bk. Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/11 (Muhakkikin notu); Dârimî, "Mukaddime", 32 (Muhakkikin notu). Fakat bu hadisi büyük muhaddis Abdullah b. el-Mübârek'in bu râvîlerden nakletmiş olması dikkate şayandır. Yine Abdurrahman b. Ziyâd'ın sika olduğuna dair görüşler de vardır. Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995), 2/506.

⁵ Buhârî, "İlim", 30.

⁶ İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis*, thk. Nürüddin İtr (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir/Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 293; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuḥbetü'l-fiker fi muştalaḥi ehli'l-es'er*, thk. Nürüddin İtr (Dimaşk: Matba'atu's-Sabâh, 1421/2000), 111; Süyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *Tedribü'r-râvî fi şerḥi Takrîbi'ne-Nevevî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009), 334, 336. Kimlere sahâbî denileceği tartışmasıyla ilgili olarak bk. Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010), 15-23; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 2-13.

⁷ Hz. Ömer ile ensardan olan komşusu arasındaki nöbetleşe ilim öğrenme ve birbirlerine aktarma uygulaması ashâbın bilgiye ulaşma konusundaki hassasiyetini gösteren önemli bir örnek olarak zikredilebilir. Bk. Buhârî, "İlim", 27.

⁸ Ashâbın ilim yolculuklarına dair örnekler için bk. Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *er-Rihle fi talebi'l-hadis*, thk. Nureddin İtr (Beyrut: Ravâ'u Turâsine'l-İslâmî, 1395/1975), 109-126; Habil Nazlıgöl, "Sebepler ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları (er-Rihle fi Talebi'l-Hadis)", *Hikmet Yurdu* 6/6 (Haziran 2013), 13-37; Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, 103-111.

emretmesi⁹, yine ilk inen ayetlerde kalemle yazmanın öğretildiğinin belirtilmesi¹⁰ ve kaleme yemin edilmesi¹¹ gibi hususlar vahyin ilk muhatapları için, bilgiye ulaşma ve bilgiyi koruma konusundaki çabanın önemli kaynakları olarak değerlendirilebilir. Öte yandan ashâbın bilgiyi paylaşma konusundaki hassasiyeti de oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bazı rivayetler onların, muhtemel olumsuz sonuçlarına rağmen Hz. Peygamber'den duymuş oldukları bilgileri paylaşma konusunda tereddüt yaşamadıklarını gösterir. Ashâbın bu hassasiyeti onların bilgi anlayışlarıyla da ilgili gözükmetedir. Zira ashâba göre bilginin salt entelektüel birikim veya sadece maddî ilimlere dair müktesebat olmadığı açıktır. Onlar açısından bilgi, inancı ve düşünceyi şekillendiren, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla hayata yön veren pratik bir olgu görünümündedir. Yine, Allah'a karşı sorumluluk bilincinin oluşumunda ve ahiret saadetini temin etmede bilgi, ashâba göre temel vasıtalardan biridir. Onların bu bilgi anlayışlarının temelinde Kur'an'ın ve sünnetin bilgi tasavvurunun bulunduğu izaha muhtaç değildir. Bununla ilintili olarak dinin bu iki temel kaynağında yer alan bilgi kavramının bilhassa dinî bilgiyi anlattığı hususu da belirmiş olur.

Vahyin ilk muhatapları olarak doğrudan Hz. Peygamber'in terbiyesiyle yetişen ashâbın bilgiyi paylaşma konusundaki mezkûr tavrı kanaatimizce Müslümanlar için önemli bir örnektir. Onlarda görülen, bilgiyi elde etme ve kendi çağdaşlarına ve sonraki kuşaklara aktarma konusundaki bilinç ve çaba iyi anlaşılmalı ve ilmî faaliyetlerde her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.¹² Bu konunun tarafımızdan bir araştırma konusu olarak tercih edilmesi de, tespit etmiş olduğumuz bazı rivayetler üzerinden ashâbın bu konudaki hassasiyetini ortaya koyma hedefiyle ilgilidir. Diğer yandan konu ashâbın hadis rivayetindeki durumları bakımından değerlendirildiğinde onların bu hususta farklı düzeylerde olduğu gerçeği de gözden kaçmamalıdır. Onlar içerisinde çok hadis rivayet eden (müksirûn) ve bu vasfıyla tanınan isimler olduğu gibi bazı endişelerle hadis naklinde çekimser kalan¹³ veya az hadis rivayet edenler de (mukillûn) olmuştur.¹⁴ Fakat bu çalışmadaki amaç ashâbın teknik anlamda hadis tahammül ve edâ yöntemleri veya hadis nakliyle meşgul olmuş sahâbileri incelemek değildir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışmada amaç ashâbın Hz. Peygamber'den duydukları hadisleri nakletme, bir başka ifadeyle edindikleri dinî bilgiyi paylaşma konusundaki duyarlılığını gösteren bazı rivayetler bağlamında onların bu örnek tutumuna dikkat çekmektir.

⁹ Alak, 96/1.

¹⁰ Alak, 96/4.

¹¹ Kalem, 68/1.

¹² Bu vasıfları yanında ashâbın diğer faziletleri hakkında kapsamlı bilgi için bk. Selahattin Aydemir, "İlk Müslüman Nesillerin Fazileti Düşüncesi", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 115-125.

¹³ Bu bağlamda İmrân b. Husayn'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Vallahi eğer istesem peş peşe iki gün Hz. Peygamber'den hadis nakledebilirim. Ancak Rasûlullah'ın ashâbından bazılarının durumu beni bundan alıkoydu. Onlar benim işittiğim gibi işittiler, benim gördüğüm gibi gördüler. Ancak öyle hadisler naklettiler ki gerçekte bu hadisler onların dedikleri gibi değildir. Onların karıştırdığı gibi ben de karıştırmaktan korkuyorum. Şunu da bilin ki onlar bu işi kasten yapmıyorlardı fakat hata ediyorlardı." bk. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Tevîlu muhtelifi'l-ħadis*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1393/1972), 40. Ashâbın hadis naklindeki çekimserliğini veya titizliğini gösteren başka örnekler için bk. Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, 162-184.

¹⁴ Hadis nakliyle meşgul olmuş sahâbilerin isimleri için bk. Ali Özek, *Hadis Ricâli (Hadis İlimleri ve Kaynakları)* (İstanbul: Fatih Matbaası, 1967), 60-61; Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivâyeti*, 116-125. Hadis naklinde bulunan ashâbın toplam sahâbilere oranı hakkında bir değerlendirme için bk. Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, 8.

Özellikle günümüz Müslüman toplumlarında kendini ciddi anlamda hissettiren sahih dinî bilgiye ulaşma ihtiyacı ve bu noktada yaşanan problemler dikkate alındığında ashâbın bilgi paylaşımı konusundaki örnekliği daha da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda sahih dinî bilginin yaygınlaştırılmasının, İslâmî ilimler eğitimi almış kimseleri ilgilendiren önemli bir görev olduğu ifade edilmelidir. Nitekim bu görevin farz-ı kifâye olduğu hatta bir bilgi başkasında bulunmayıp sadece kendisinde bulunan kişiye farz-ı ayn olduğu, bu bilgiyi yaymaktan kaçınırsa Müslümanlara ihanet etmiş sayılacağı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁵

Ashâbın bilgi paylaşımı konusundaki hassasiyetini gösteren rivayetlere geçmeden önce onlardaki bu tutumun kaynağı sayılabilecek bazı merfû hadislerle temas etmek faydalı olacaktır.

1. ASHÂBİN DİNİ BİLGİYİ PAYLAŞMA DUYARLILIĞININ NEBEVÎ KAYNAKLARI

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), nübüvvetle görevlendirildiği ilk günlerden itibaren yakın çevresinden başlamak üzere içerisinde bulunduğu topluma vahyi¹⁶ ulaştırmak amacıyla büyük bir gayret gösterdiği malumdur. Rasûlullah'ın, cahiliye inanç ve geleneklerinin yüzlerce yıldır süregeldiği bu toplumda tevhit inancı merkezli yeni nizamı tesis etmek için her fırsatı değerlendirdiği söylenebilir. Uzun bir mücadelenin neticesinde Hz. Peygamber örnek bir toplum yetiştirmiş ve büyük bir medeniyetin temelini atmıştır. Bu yeni medeniyetin mensupları düşünce, ahlak ve yaşantı bakımlarından inançlarını iyi özümsemişler ve en güzel şekilde temsil etmişlerdir. Onların birçok örnek vasfı yanında en dikkat çekici özelliklerinden biri olarak, dinin esaslarını başka milletlere ulaştırma noktasında gösterdikleri gayret zikredilebilir. Ashâb bu amaçla İslâm dünyasının yeni fethedilen bölgelerine dağılmış ve buralarda yeni Müslüman olan milletlere sahip oldukları ilmî mirası aktarma çabası içerisinde olmuşlardır. Onların yetiştirdiği, tâbiûn nesline mensup önemli ilim adamları ve İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında iz bırakmış sonraki kuşaklardan birçok âlim, ashâbın dinî bilgiyi yaygınlaştırma faaliyetinde başarılı olduğunu gösteren örnekler olarak görülebilir.¹⁷

Kuşkusuz, ashâbın İslâmî ilimleri ve bunların esası olan Kur'an'ı ve sünneti yayma konusundaki dikkat çeken gayreti onların bilginin paylaşılması konusunda Hz. Peygamber'den aldıkları talimatlarla yakından ilgilidir. Nitekim Hz. Peygamber'in çeşitli hadislerinde bilginin paylaşılmasının emredildiği veya bilgiyi paylaşanları yücelten ifadelerin kullanıldığı görülür. Bazı rivayetlerse bilgiyi gizleyenler hakkında ağır tehditler içermektedir. Ashâbı, sahip oldukları bilgiyi her fırsatta yayma konusunda ciddi anlamda motive ettiği

¹⁵ İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim et-Temîmî el-Büstî, *Şahîhu İbni Hibbân bitertibi İbni Balabân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 14/149.

¹⁶ Hz. Peygamber'in İslâm'a davet sürecinde ilk muhataplarına ulaştırdığı Kur'an-ı Kerim âyetleri yanında onun bilhassa dinî emirleri açıklar nitelikteki sünnetinin de vahiy kaynaklı olduğu genel görüş olarak belirmektedir. Bu konu ile ilgili bir çalışma için bk. Hikmetullah Ertaş, "Sünnet Vahiy Midir?", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/42 (Mart 2017), 227-243.

¹⁷ Tabakât ve Ricâl edebiyatında binlerce ilim adamının biyografilerini görmek mümkündür. Bu âlimlerden öne çıkanların görülebileceği bir çalışma için bk. S. Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 32-475.

anlaşılan birçok rivayet bulunmakla¹⁸ birlikte bazı rivayetlerin bu konuda daha belirgin oldukları görülmektedir. Örneğin Abdullah b. Amr'dan nakledilen ve temel hadis kaynaklarının önemli bir kısmında yer alan bir rivayet şöyledir:

“Benden bir âyet dahi olsa naklediniz. İsrâiloğulları’ndan da haber naklediniz. Bunda bir sakınca yoktur. Fakat her kim (benim söylemediğim bir şeyi söyledi diye) bana yalan isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.”¹⁹

Bu rivayet, bulunduğu hadis kaynaklarında “Abdurrahman b. Amr el-Evzâi→ Hassân b. Atıyye→ Ebû Kebşe es-Selûlî→ Abdullah b. Amr b. el-Âs.” isnâdıyla tahrir edilmiştir. Tirmizî’nin *es-Sünen*’inde ise Hassân b. Atıyye’den nakleden râvî Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân olup Tirmizî’nin bu rivayet hakkındaki değerlendirmesi hasen-sahih olduğu yönündedir.²⁰ Bu değerlendirmenin Abdurrahman b. Sâbit hakkındaki farklı görüşlerle ilgili olduğu düşünülebilir. Nitekim bu râvî hakkında zayıf olduğu yönündeki görüşler ağırlıklı olmakla birlikte sika olduğu da söylenmiştir.²¹ Tirmizî rivayetin Evzâi’nin bulunduğu mezkûr isnâdını da kaydetmiş ve sahih olarak değerlendirmiştir.²² Zira bu isnâdı oluşturan râvîler hakkında yapılan değerlendirmeler onların güvenilir oldukları yönündedir.²³

Bu hadiste, Kur’ân âyetleri özelinde dinî bilginin paylaşılması vurgusu oldukça açıktır. Diğer yandan hadis, Hz. Peygamber’den nakledilen bilgileri tebliğ etme hususundaki bu nebevî emirle ilk olarak ashâb kastedilmekle birlikte emrin kapsamına kıyamet gününe kadar onların vasfını taşıyan sonraki kuşaklara mensup herkesin girdiği şekilde de anlaşılmıştır.²⁴ Bu değerlendirme İslâm’ın evrenselliğinin doğal sonucu görünümündedir.

Hadiste dikkat çeken diğer bir nokta İsrâiloğulları’ndan bilgi aktarımında sakınca olmadığı hususudur. Esasen muharref dinlerin bilgi kaynaklarının güvenilirmez olduğu

¹⁸ Örneğin bir hadiste gıpta edilmeye layık iki insandan biri olarak Allah’ın kendisine hikmet/ilim verdiği kişi sayılır. Fakat burada ona özenilmesinin temel sebebi olarak bu ilimle hükmetmesi ve onu başkalarına da öğretmesi zikredilir. Bk. Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. Zübeyr b. İsa b. Ubeydullah, *Müsnedü'l-Humeydî*, thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî (Dimaşk: Dâru’s-Sekâ, 1996), 1/208; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1416/1995), 7/183; Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’ş-Şâhih* (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1999), “İlim”, 15; Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu’ş-Şâhih* (İstanbul: Çağrı Yay. ve Dâru Sehnûn, 1413/1992), “Salâtu’l-Müsâfirin”, 268; İbn Mâce, “Zühd”, 22. Buradaki hikmetse Kur’ân ilmi olarak açıklanmış ve cehalete mani oluşuna, çirkin işlerden alıkoyuşuna vurgu yapılmıştır. Bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc şerhu Şâhihi Müslim b. el-Haccâc*, thk. Muhammed Beyyûmî (Kâhire: Dâru’l-Gaddîl-Cedîd, 1429/2008), 6/87; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhu Şâhihi’l-Buhârî* (Beirut: Dâru’l-Marîfe, 2005), 1/623. Hz. Peygamber’in, kendisini ziyarete gelen Abdulkays heyetine yaptığı telkin de önemlidir. Buna göre Hz. Peygamber söz konusu heyete inanç, ibadet ve ahkâma dair bazı bilgiler vermiş sonra da öğrendiklerini iyice ezberlemeleri ve kabilenin geri kalanlarına ulaştırmaları konusunda telkinde bulunmuştur. Bk. İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Muşannef*, thk. Muhammed Avvâme (b.y.: Dâru’l-Kible, ts.), 15/574; Buhârî, “İlim”, 25; İbn Hibbân, *eş-Şâhih*, 1/396.

¹⁹ Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Muşannef*, thk. Habiburrahman el-A’zamî (Beirut: Meclisü’l-İlmî, 1403/1983), 6/109, 10/312; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/25, 488, 583; Dârimî, “Mukaddime”, 46; Buhârî, “Ehâdisu’l-Enbiyâ”, 50; Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Câmiu’t-Tirmizî* (Riyad: Dâru’s-Selâm, 1999), “İlim”, 13; İbn Hibbân, *eş-Şâhih*, 14/149.

²⁰ Tirmizî, “İlim”, 13.

²¹ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, 2/494.

²² Tirmizî, “İlim”, 13.

²³ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, 2/537-539, 1/382; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takribu’t-Tehzib* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1415/1995), 2/456. Bu rivayet hakkında kapsamlı bilgi için bk. Veysel Özdemir, “İsrâiliyyât Türü Rivayetlerin Hükümünü Belirleme Açısından “Ve Haddisü An Benî İsrâile ve Lâ harace ...” Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme”, *Furat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008), 307-325.

²⁴ İbn Hibbân, *eş-Şâhih*, 14/149.

yönündeki genel kanaat, onlardan bilgi naklinin mubah oluşu konusunda bazı yorumlar yapılmasını gerektirmiştir. Buna göre Hz. Peygamber onlardan bilgi almayı veya kitaplarına bakmayı önceleri engellemişken daha sonra bu konuda esneklik göstermiştir. Dolayısıyla yasak, fitne çıkması endişesiyle ve İslâmî hükümlerin ve dinî kuralların yerleşmesinden önce olmuştur. Söz konusu sakınca ortadan kalkınca da Ehl-i kitabın kendi dönemlerine dair haberlerin alınıp nakledilmesine, öğüt ve ibret vesilesi olması bakımından izin verilmiştir.²⁵ Öte yandan hadiste İsrâîloğulları'ndan haber nakliyle ilgili olarak kullanılan emir sigasının vücup veya mendûbiyet değil ibâha için olduğunda icmâ olduğu da söylenmiştir.²⁶

Bir başka değerlendirmeye göre hadisin manası İsrâîloğullarından haber naklederken yalan söylemenin mubah olduğu veya onların yalan haberlerini nakledenler için hiçbir engel bulunmadığı değildir. Hadisin manası, onlardan, isnâd zikredilmek suretiyle rivayetin sıhhati sabit olmasa bile “belağ” yoluyla (yani bize ulaştı ki diyerek) haber nakletmeye ruhsat verildiğidir. Çünkü iki nübüvvet dönemi arasında geçen uzun fetret dönemi nedeniyle onlardan isnâdlı haber nakli mümkün olmamaktadır.²⁷ Fakat bu durumda da nakledilen bilginin değer görmesi için dinin esaslarıyla, aklî ölçüler ve tarihi verilerle uyumlu olması gerektiği hususu izahtan varestedir.

Bu hadiste Hz. Peygamber'in, kendisinden bilgi nakledilmesini isterken “âyet” kavramını kullanması ve “hadis” dememesinde önemli bir incelik bulunmaktadır. Buna göre Kur'an ayetlerini tebliğ etmek, Allah onların korumasını üzerine aldığı halde vacipken hakkında böyle bir korumadan bahsedilmeyen hadislerin tebliğ edilmesinin vücupu evleviyetle sabit olmalıdır.²⁸

Bazı sahâbilerin hadis nakletme konusundaki, yukarıda da işaret edilen çekimser tutumunun bu rivayetin son kısmıyla ilgili olduğu söylenebilir. Ancak bunun ashâbın genel tavrı olmayıp istisnâî bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

Zeyd b. Sâbit'ten nakledilen bir başka rivayet de yine bilginin paylaşılması vurgusunu taşır. Önceki rivayete göre “âyet” yerine “hadis” kavramının yer aldığı bu merfû rivayet şöyledir:

“Allah, bizden bir hadis işitip de onu başkasına ulaştırıncaya kadar iyice ezberleyen kimsenin yüzünü ak etsin! Nice kimseler vardır ki sahip olduğu ilmi kendisinden daha fakih olan bir başka şahsa aktarır. İlim sahibi nice kimseler de vardır ki aslında fakih (ince

²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 4/628.

²⁶ Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Saîd Şemsüddin, *el-Kevâkibu'd-derârî fî şerhi Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1401/1981), 14/93. Özdemir, “İsrâîliyât Türü Rivayetler”, 321.

²⁷ Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed, *Me'âlimu's-sünen*, tsh. Muhammed Râğîb Tabbâh (Haleb: Matba'atu'l-İlmiyye, 1352/1933), 187.

²⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 16/63.

²⁹ Bu çekimserlikle ilgili olarak Zübeyr b. Avvâm'dan nakledilen bir rivayet için bk. Buhârî, “İlim”, 107. Ashâbın bu konudaki tavrı hakkında bir değerlendirme için bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/652.

*anlayışlı) değildir.*³⁰

Bu hadis, muhteva aynı olmakla birlikte bazı lafız farkları ve takdim-tehir ile birçok eserde tahrir edilmiş³¹ ve sahîh olarak değerlendirilmiştir.³²

Hadis, bilginin paylaşılmasında onun mutlaka ve derinlemesine anlaşılması gibi bir gerekliliğin olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre herkes sahip olduğu dinî malumatı iyi öğrenmiş olmak şartıyla başkalarıyla paylaşmalıdır. O bilginin taşıdığı incelikler başkaları tarafından daha iyi anlaşılabilir.

Bilginin paylaşılmasının teşvik edildiği mezkûr rivayetler yanında gizlenmesinin olumsuz uhrevî sonuçlarıyla ilgili rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin Ebû Hureyre'den nakledilen merfû bir rivayet şöyledir:

*“Her kim bir ilmi öğrenir de kendisine sorulduğunda onu gizlerse kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulmuş olarak getirilir.”*³³

Bu hadisin “Yûnus→ Ebû Dâvûd→ Umâra b. Zâzân→ Ali b. el-Hakem→ Atâ→ Ebû Hureyre.” şeklindeki isnâdında yer alan Umâra b. Zâzân zayıf sayılarak isnâdın zayıf olduğu söylenmiştir.³⁴ Esasen bu râvinin zayıf olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmakla birlikte sika olduğu ve kendisinde sorun bulunmadığı da belirtilmiştir.³⁵ Bu bakımdan hadis sahîh olarak da görülebilir. Diğer yandan hadis çeşitli kaynaklarda farklı isnâdlarla da³⁶ tahrir edilmiştir ki bu onu destekleyen bir durumdur. Tirmizî'nin rivayeti hasen olarak görmesi de³⁷ birbirini destekleyen isnâdlarla veya Umâra hakkındaki farklı görüşlerle ilgili görülebilir. Ayrıca rivayeti Hâkim de şeyhânın şartlarına göre sahîh olarak değerlendirdiği

³⁰ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/505.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/221, 27/301, 35/467; Dârimî, “Mukaddime”, 24; İbn Mâce, “Mukaddime”, 18; Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzi, 1432/2011), “İlim”, 10; Tirmizî, “İlim”, 7; Ebû Abdîrrahman, Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî el-Horâsânî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasen Abdülmünim Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 5/363; Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâburî, *el-Müstedrek ale's-Şahîhayn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/162. Tirmizî bu konuda Abdullah b. Mesûd, Muâz b. Cebel, Cübeyr b. Mut'im, Ebû'd-Derdâ ve Enes'ten de rivayetler nakledildiğini belirtmiştir. Bk. Tirmizî, “İlim”, 7.

³² Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/505 (Muhakkikin notu); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/221 (Muhakkikin notu).

³³ Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/266. Kaynaklarda bilgiyi gizlemeyi yeren “*Bu ümmetin son (kısmı) öncekilerini lanetlediği zaman kim bildiği bir hadisi gizlerse şüphesiz Allah'ın indirdiğini gizlemiş olur.*” şeklinde bir hadis de bulunur. Bk. İbn Mâce, “Mukaddime”, 24. Fakat bu hadis ihticâca elverişli gözükmemektedir. Nitekim râvilerinden el-Huseyn b. Ebi's-Serî hakkında zayıf ve kezzâb olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/435. Diğer bir râvî Abdullah b. es-Serî hakkında da kendisinde bir sorun bulunmadığı söylene de Buhârî onu tanımadığını belirtir. Bk. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Kitâbu't-târîhi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/197; Mizzî, Cemâlüddin Yûsuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 15/15. Yine onun hadisi aldığı Muhammed b. el-Münkedi'ri görmediği ve ondan semâmın bulunmadığı, aralarında vasıta olduğu da söylenir. Bk. Buhârî, *Kitâbu't-târîhi'l-kebir*, 3/197; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 15/15. Buna göre hadis munkatî da olur. Bu rivayetin “*Bu ümmetin son (kısmı) öncekilerini lanetlediği zaman her kimde ilim varsa onu açıklasın. Şüphesiz ki o gün ilmi gizleyen Muhammed'e indirilene gizleyen gibidir.*” şeklinde uzun bir metni de bulunmaktadır. Bk. Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. İvâdillâh b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995), 1/136. Bu metnin isnâdında Abdullah b. es-Serî ile Muhammed b. el-Münkedi'ri arasındaki, önceki rivayetin isnâdında düşürülen râvileri görmek mümkündür. Ancak bu üç râvinin de zayıf olarak değerlendirilmesi bakımından (Bk. Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 15/16.) hadis zayıf hükümünü almaktadır.

³⁴ Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/267 (Muhakkikin notu).

³⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/210.

³⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musanef*, 13/467; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/17-18, 325, 416; 14/214, 284; 16/264, 293, 351; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 1/298.

³⁷ Tirmizî, “İlim”, 3.

isnâdlarla tahric etmiştir.³⁸

İbn Mâce'nin naklettiği bir rivayete göre ise mezkûr akıbet bilhassa din işleriyle ilgili bilgiyi gizleyenleri beklemektedir.³⁹ Fakat bu rivayet, isnâdında yer alan Muhammed b. Dâb nedeniyle zayıf sayılmıştır ki söz konusu ayrıntının diğer sahîh rivayetlerde bulunmaması da bu rivayeti münker hale getirmektedir. Nitekim bu râvî hakkında, zayıf olduğu, yalan söylediği ve hadis uydurduğu yönünde değerlendirmeler vardır.⁴⁰ Fakat hadislerde tasrih edilmese de gizlenen bilginin özellikle dinî bilgi olduğunu tahmin etmek zor değildir. Zira inanç ve ameldeki sapmalar toplumsal yozlaşmanın temel sebepleri olmaları bakımından bu içerikteki sahîh dinî bilginin gizlenmesi büyük bir uhrevî sorumluluğu gerektirmelidir. Diğer yandan rivayeti İbn Mâce söz konusu ayrıntı olmadan da nakletmiştir.⁴¹ Dolayısıyla bu ayrıntının râvîlerden biri tarafından açıklama amaçlı yapılmış bir "idrâc" olma ihtimalinden bahsedilebilir.

2. ASHÂBIN DİNİ BİLGİYİ PAYLAŞMA DUYARLILIĞINI GÖSTEREN RİVAYETLER

Hadis kaynaklarında ashâbın dinî bilgiyi paylaşma konusundaki duyarlılığına dair birçok rivayet bulunmaktadır. Fakat çalışmanın sınırları bakımından konuyla ilgisi oldukça belirgin mahdut sayıda rivayet incelenecektir. Bu rivayetler şunlardır:

a) Hz. Osman'dan (r.a.) Nakledilen Rivayet

Bilgiyi paylaşma duyarlılığıyla ilgili olarak Hz Osman'dan (r.a.) nakledilen bu rivayetin, kısmen mufassal olması bakımından öncelikle yer vereceğimiz bir metnine göre Hz. Osman (r.a.) ikinci namazı vaktinde mescidin avlusunda bulunduğu sırada müezzin onun yanına gelir. Hz. Osman ondan su isteyerek abdest alır ve şöyle der:

"Vallahi size bir hadis rivayet edeceğim. Şayet Allah'ın kitabında bir âyet olmasaydı (لولا) onu size rivayet etmezdim. Ben Rasûlullah'ı 'Müslüman bir kimse güzelce abdest alarak namaz kılarsa Allah onun o namazla ondan sonra gelecek olan namaz arasındaki günahlarını affeder.' derken işittim."⁴²

Bu rivayetin metninde Hz. Osman'ın, mezkûr hadisi rivayet etme hususundaki tereddütlerini ortadan kaldıran âyetin hangi âyet olduğu zikredilmemektedir. Bu âyetin Bakara sûresinin "İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini, kitapta onu insanlara beyan ettikten sonra gizleyip saklayanlar yok mu, işte onlara hem Allah lanet eder hem de lanet ediciler lanet ederler." mealindeki 159. âyeti olduğunu Urve b. Zübeyr söylemiştir ki⁴³ sözün muhtevasıyla uyumlu, makul bir değerlendirme görünümündedir. Diğer yandan ileride yer verilecek olan Ebû Hureyre rivayetinde, onu da hadis nakletmeye teşvik eden âyetin Bakara

³⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 1/182.

³⁹ İbn Mâce, "Mukaddime", 24.

⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 3/556-557.

⁴¹ İbn Mâce, "Mukaddime", 24.

⁴² Müslim, "Tahâret", 5, 6.

⁴³ Müslim, "Tahâret", 6.

süresinin bu ve bundan sonraki âyetleri olduğu kendisi tarafından tasrih edilmiştir. Hz. Osman'ı Rasûlullah'ın bu hadisini aktarma konusunda çekimser yapan şey ise anlaşıldığı kadarıyla insanların hadiste geçen müjdeye güvenerek ibadetleri terk etmelerinden endişe duymasıdır. Fakat Hz. Peygamber'den işittiği ve doğal olarak gerçekliğinden şüphe etmediği bu bilgiyi paylaşma sorumluluğunun onun bu endişesinin önüne geçtiği görülmektedir.

Söz konusu rivayeti İmam Mâlik ve Rabî b. Habîb de, diğer bazı lafız farklılıkların yanında “*Eğer size bildireceğim hadisin mana ve muhtevası Allah'ın kitabında bulunmasaydı* (لولا أنه في كتاب الله) size o hadisi nakletmezdim.”⁴⁴ şeklindeki farklı bir lafızla da tahrir etmişlerdir. Rivayetin bu şekli Nevevî'nin belirttiğine göre mezkûr Bakara sûresi âyeti dikkate alındığında doğru olmamaktadır.⁴⁵ Çünkü söz konusu âyetin, hakikati gizleyenleri tehdit eden muhtevasıyla, güzelce abdest alıp namaz kılmanın günahların affına vesile olacağını bildiren hadis arasında bir anlam ilişkisi görünmemektedir. Bu rivayete göre Hz. Osman'ın kastettiği âyet farklı olmalıdır. İmam Mâlik'in “*Zannedirim şu âyeti kastediyor.*” diyerek belirttiğine göre bu, Hûd suresinin “*Gündüzün iki ucunda, gecenin de ilk saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.*” mealindeki 114. âyettir.⁴⁶ Rabî b. Habîb'in, Hz. Osman'ın kastının bu âyet olduğu yönündeki ifadesiyse daha kesin görünmektedir.⁴⁷ Buna göre hadis, abdest ve namazın, sonraki abdest ve namaza kadar gerçekleşen günahların affına sebep oldukları yönündeki muhtevası bakımından, namaz kılmayı emreden ve akabinde iyiliklerin kötülükleri giderdiğini söyleyen âyetle uyumludur. Dolayısıyla Hz. Osman'ın “*Şayet Allah'ın kitabında bir âyet olmasaydı*” sözündeki âyetten muradı bu âyet de olabilir. Bu âyete göre de rivayetin hem لولا آية hem de لولا أنه şeklindeki “yâ” ve “nûn” harfli versiyonları kabul edilebilir olmaktadır.⁴⁸ Fakat Urve'nin görüşü olarak yukarıda da zikredildiği üzere bu âyetin Bakara sûresi âyeti olması bağlamla daha uyumlu görünmektedir. Nitekim Nevevî de Urve'nin bu yorumunu doğru bulmuştur.⁴⁹

Diğer yandan rivayeti, belirlenebildiği kadarıyla sadece İmam Mâlik ve Rabî b. Habîb الله لولا أنه في كتاب الله ibaresiyle nakletmişlerdir. Mâlik'in buradaki isnâdı “Hişâm b. Urve→ Urve→ Humrân (Mevlâ Osman)→ Osman.”⁵⁰ şeklindedir. Rabî b. Habîb ise hadisi müsned olarak değil, Ebû Ubeyde'nin Câbir b. Zeyd'den onun da “beleşanî” ifadesiyle Hz. Osman'dan nakli suretiyle munkatî' olarak tahrir etmiştir.⁵¹

⁴⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvaṭṭa'* (İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 1413/1992), “Tahâret”, 29; Rebî' b. Habîb, İbn Ömer el-Ezdî el-Basrî, *el-Câmiu'ş-şâhih* (Müsnedü'l-İmâm er-Rabî' b. Habîb), thk. Muhammed İdrîs, Âşûr b. Yûsuf (Beyrut/Saltanatı Ummân: Dâru'l-Hikme/Mektebetü'l-İstikâme, 1415), 56.

⁴⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, 3/96.

⁴⁶ Mâlik, “Tahâret”, 29.

⁴⁷ Rebî' b. Habîb, *el-Câmiu'ş-şâhih*, 56.

⁴⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 3/96.

⁴⁹ Nevevî, *el-Minhâc*, 3/97.

⁵⁰ Mâlik, “Tahâret”, 29.

⁵¹ Rebî' b. Habîb, *el-Câmiu'ş-şâhih*, 56.

Rivayet لولا آية في كتاب الله ibaresiyle ise çeşitli kaynaklarda, ilk tabaka râvileri “Urve→ Humrân→ Osman.” olan farklı isnâdlarla tahrir edilmiştir. Bu isnâdlar şöyledir:

“İbn Cüreyc→ Hişâm b. Urve→ Urve→ Humrân (Mevlâ Osman)→ Osman.”⁵²

“Yahyâ b. Saîd→ Hişâm b. Urve→ Urve→ Humrân→ Osman.”⁵³

“Kuteybe b. Saîd, Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe ve İshak b. İbrahim el-Hanzalî→ Cerîr→ Hişâm b. Urve→ Urve→ Humrân→ Osman.”⁵⁴

“İbrahim→ Sâlih b. Keysân→ İbn Şihâb→ Urve→ Humrân→ Osman.”⁵⁵

“Züheyr b. Harb→ Ya’kûb b. İbrahim→ Babası (İbrahim)→ Sâlih (b. Keysân)→ İbn Şihâb→ Urve→ Humrân→ Osman.”⁵⁶

İlk tabakalarda tek bir isnâda sahip olması bakımından garîb olduğu anlaşılan bu rivayet sonradan Hişâm b. Urve ve İbn Şihâb olmak üzere iki râvî tarafından nakledilmiştir. Sonraki tabakalardaysa râvî sayısının arttığı görülmektedir. Rivayetin bu metninin, diğerine göre daha çok ve güvenilir râviler tarafından nakledilmesi bakımından Mâlik’in metninden daha sağlam olduğu söylenebilir. Anlaşıldığı kadarıyla Mâlik’in لولا أنه şeklindeki metninde bir râvî veya müstensih hatası bulunmaktadır.

Mezkûr isnâdlarla nakledilen ve daha sahîh olduğu anlaşılan لولا آية في كتاب الله ibaresinin Bakara sûresi ayetiyle uyumlu görünmesi konumuz açısından bilhassa önemlidir. Nitekim bu âyet bilgiyi gizleyenleri tehdit ederek onun gizlenmemesi ve mutlaka paylaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Hz. Osman’ı, Hz. Peygamber’den duyduğu bir hadisi, ibadet konusunda tembelliğe sebep olması gibi muhtemel bir sakıncasına rağmen insanlara bildirmeye teşvik eden de görüldüğü üzere bu olmuştur.

Diğer yandan Bakara sûresinin mezkûr âyetinin bilhassa vahyi veya Hz. Peygamber’in, kendi dinî metinlerinde geçen vasıflarını gizleyen Ehl-i kitap, özellikle de Yahudiler hakkında indiği müfessirler tarafından ifade edilmekle birlikte⁵⁷ bu âyette, hakikati gizleme noktasında onların davranışlarını sergileyen ve onların yolundan giden herkes için bir uyarı ve sakındırma anlamı bulunduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Müslümanların da âyetin kapsamı içerisinde değerlendirilmesi mümkündür.

b) Ebû Hureyre’den (r.a.) Nakledilen Rivayet

⁵² Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 1/45.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/462.

⁵⁴ Müslim, “Tahâret”, 5.

⁵⁵ Buhârî, “Vudû”, 24.

⁵⁶ Müslim, “Tahâret”, 6.

⁵⁷ Bk. Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an haqâiki gavâmi’i’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-tevil* (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1427/2006), 1/160; İbnü’l-Cevzî Ebu’l-Ferec Cemalüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, tahrir: Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 1/143; İbn Kesir Ebu’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l-Çurâni’l-azîm* (Dımeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1415/1994), 1/249.

Ashâbın dinî bilgiyi paylaşmaya verdiği önemi gösteren bir diğer rivayet Ebû Hureyre'den nakledilmektedir. Bilindiği üzere Ebû Hureyre çok hadis rivayet etmesi nedeniyle bazı sahâbiler tarafından eleştirilmiştir.⁵⁸ Çeşitli rivayetler bu hoşnutsuzluğun daha ileri boyutlara ulaştığını da göstermektedir. Örneğin Hz. Ömer'in (r.a.) ona "Ya Rasûlullah'tan hadis nakletmeyi terk edersin ya da seni Devs diyarına sürerim." dediği nakledilir.⁵⁹ Yine Ebû Hureyre, hilafet görevine geldiği zaman Hz. Ömer'in, Rasûlullah'tan (s.a.v.), amel/uygulama konusu olanların dışında hadis rivâyetinin azaltılması yönünde talimat verdiğini nakletmiş sonra da "Şayet Ömer hayattayken bu hadisleri sizlere rivayet etseydim kamçıyı sırtımda bulurdum."⁶⁰ demiştir. Bazı çağdaş araştırmacılar da çok hadis nakletmesini, onun diğer bazı özellikleriyle birlikte eleştiri konusu yaparlar.⁶¹ Ancak Ebû Hureyre'nin bazı gerekçelerle kendisini savunduğu görülür. Örneğin onun "Ben ezberledim onlar unuttuysa (bunda) benim günahım ne?"⁶² dediği nakledilir. Yine ezber yeteneğinin, duyduğu hiçbir şeyi unutmayacak şekilde güçlü olmasının temelinde Hz. Peygamber ile yaşamış olduğu fevkalade bir hadisenin bulunduğundan da bahsetmektedir.⁶³ Diğer yandan çok hadis bilmesinin sebebi olarak karın tokluğuna Hz. Peygamber'in yanından ayrılmamasını da zikretmiştir.⁶⁴ Böylece o, başkalarının bulunmadığı yerlerde bulunmuş, onların öğrenemediklerini öğrenmiş ve diğerleri unutmuşsa da o unutmamıştır. Muhâcirler ve ensardan müteşekkil ashâbın geri kalanıysa geçim kaynakları olan ticaret ve tarımla uğraşmışlar ve onun sahip olduğu ilmî düzeye gelememişlerdir.⁶⁵ Ebû Hureyre'nin, edindiği bilgiyi paylaşma gerekçesini gösteren rivayetse şöyledir:

"Ebû Hureyre 'İnsanlar 'Ebû Hureyre çok hadis rivayet ediyor.' diyorlar. Oysa Allah'ın Kitâbı'nda şu iki âyet olmasaydı hiçbir hadis nakletmezdim.' dedi. Sonra 'İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini, kitapta onu insanlara beyan ettikten sonra gizleyip saklayanlar yok mu, işte onlara hem Allah lanet eder hem de lanet ediciler lanet ederler. Ancak tevbe edenler, kendilerini ıslah edenler ve gerçeği açıklayanlar bunun dışındadır. İşte bunların tövbesini kabul edeceğim. Doğrusu ben tövbeleri çokça kabul eden ve rahmeti bol olanım.'⁶⁶ âyetlerini okudu."⁶⁷

Ebû Hureyre'den nakledilen diğer bir rivayet yine onun bilgiyi yayma konusundaki

⁵⁸ Ebû Hureyre'nin çok hadis rivayet etmesi nedeniyle eleştirildiğine dair bazı rivayetler için bk. Buhârî, "Cenâiz", 57; Ebû Dâvûd, "Salât", 293; İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*, 2/167; Hibbân, *eş-Şahîh*, 6/220; Bu konuyla ilgili rivayetlerin incelendiği bir çalışma için bk. Özsoy, Abdulvahap, "Ebû Hureyre'ye Yönelik İksârû'l-Hadîs Eleştirisine Farklı Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 239-255.

⁵⁹ Ebû Zur'a ed-Dimaşkî, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh, *Târîhu Ebî Zur'a ed-Dimaşkî* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996), 270.

⁶⁰ Ma'mer b. Râşid Ebû Urve el-Basrî, *el-Câmî*; (Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannefi*yle birlikte), thk. Habiburrahmân el-A'zamî (Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî/Beirut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 11/262.

⁶¹ Örneğin bk. Mahmud Ebû Reyze, *Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988), 220-223.

⁶² Ebû Dâvûd, "Salât", 293; İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*; 2/167; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 6/220.

⁶³ Bk. Buhârî, "İlim", 42. Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 159.

⁶⁴ Buhârî, "İlim", 42, "Fedâilu Ashâbi'n-Nebî", 10; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 159, 160.

⁶⁵ Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/219, 13/133; Buhârî, "İlim", 42; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 159, 160; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/373; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 16/104.

⁶⁶ el-Bakara: 2/159-160.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/219; Buhârî, "İlim", 42; Müslim, "Fedâilu's-Sahâbe", 160; İbn Mâce, "Mukaddime", 24; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/373; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 16/104.

hassasiyetini gösterirken bir başka hususu daha ortaya koymaktadır. Buna göre o, öğrendiği iki grup bilgiden sadece birini yaymış diğeriniyse yaymamıştır. İlk bakışta onun bu tutumu, her hâlükarda bilgiyi paylaşma yönündeki hassasiyetini gösteren önceki tutumuyla çelişir gözükmemektedir. Bu rivayet şöyledir:

*“Rasûlullah’tan iki kap ilim öğrendim. Bunlardan birini yaydım. Diğerine gelince, onu yaymadım benim şu boğazım kesilirdi.”*⁶⁸

Ebû Hureyre’nin yaymamış olduğu ikinci tür bilginin gelecekte zuhur edecek fitneler, kıyamet alametleri, bazı sefih kimseler tarafından dinin yozlaştırılması, Allah’a ait hakların zayi edilmesi, ahvâlin değişmesi, ileride ortaya çıkacak bir takım zorba yöneticiler, onların olumsuz halleri ve zemmedilmesiyle ilgili rivayetler olduğu belirtilmiştir.⁶⁹ Kanaatimizce onun paylaşmadığı bilgilerle ilgili bu içerik, bahsetmiş olduğu ölüm riskinden de zorunlu olarak anlaşılmalıdır. Nitekim kralların aleyhine tavır almanın ölümle sonuçlandığı tarihte her zaman görülmüştür. Ebû Hureyre’nin yukarıda zikredilen âyetin vermiş olduğu sorumlulukla esasen bu tür bilgileri de yayması gerektiği düşünülebilir. Fakat görüldüğü üzere bu tür bilgilerin yayılmasında şer’î bir maslahat bulunmamaktadır.⁷⁰ Dolayısıyla onun bu bilgilerin paylaşılmasını söz konusu âyetin kapsamında görmediği ve can güvenliği nedeniyle gizlediği söylenebilir ki anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir durumdur. Buna göre âyetin bahsettiği bilgilerin, dinin temelini oluşturan, helaller ve haramlar, ibadetler, sünnetler vb. bilgiler olduğunu söylemek mümkündür.

c) Ebû Zer’den (r.a.) (ö. 32/653) Nakledilen Rivayet

Bilgiyi her hâlükarda paylaşmanın önemini gösteren oldukça dikkat çekici bir rivayet Hz. Ebû Zer’den (r.a.) nakledilmiştir. Buna göre o, (hacda şeytan taşlama yerlerinden) orta cemrede oturmuş ve insanlar da etrafında toplanmış ona soru soruyorlarken bir adam gelir ve karşısında dikilerek şöyle der: *“Sen fetva vermekten men olunmadın mı?”* Ebû Zer o adama doğru başını kaldırır ve *“Sen benim üzerimde gözcü müsün?”* dedikten sonra şöyle der:

*“(Beni öldürmek için) kılıcı şuraya -kafasını işaret etmiştir- koysanız, ben de Rasûlullah’tan işitmiş olduğum bir sözü siz benim başımı kesmeden önce tebliğ edebileceğimi bilsem kesinlikle tebliğ ederdim.”*⁷¹

Dârimi’nin “Abdulvehhâb b. Saîd→ Şuayb b. İshâk→ Evzâî→ Ebû Kesîr→ Babası.” isnadıyla mevsûl olarak tahrir ettiği bu rivayeti Buhârî, *Sahîh*’inin ilim kitabında “Söz ve Amelden Önce İlim” isimli bâbın girişinde muallak olarak zikretmiştir.⁷² Bu ta’likın sebebi olarak Buhârî’nin, rivayeti kendi sıhhat şartları açısından yeterli görmemesi ihtimal

⁶⁸ Buhârî, “İlim”, 42.

⁶⁹ İbn Battâl, Ebu’l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik, *Şerhu Şahîhi’l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003), 1/195; Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü’l-kârî şerhu Şahîhi’l-Buhârî*, tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1421/2001), 2/279.

⁷⁰ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 2/64.

⁷¹ Dârimi, “Mukaddime”, 46.

⁷² Buhârî, “İlim” 10.

dâhilindedir. Esasen râvilerden Şuayb b. İshâk sika olarak değerlendirilmiştir.⁷³ Onun şeyhi Evzâi de devrinin imamı olarak görülen meşhur ve güvenilir bir âlimdir.⁷⁴ Yine Ebû Kesîr Yezîd b. Abdîrrahman ed-Darîr de tevsik edilmiştir.⁷⁵ Diğer yandan râvilerin rivayeti nakledeken kullandıkları edâ sîgalarının tamamı, semâ ve kıraat usullerine delalet eder ki bu iki usul hadis tahammülü esnasında bir arada bulunmayı/görüşmeyi gerektirir. Buhârî'nin bu tutumunun temelinde anlaşıldığı kadarıyla Dârimi'nin şeyhi Abdulvehhâb b. Saîd hakkında, her ne kadar İbn Hibbân eş-Şikâf'ta kendisini zikretmiş⁷⁶ olsa da fazla bilgi bulunmaması yer almaktadır.

Bu rivayette görülen, Ebû Zer'in, hayatı pahasına da olsa bilgi paylaşımındaki kararlı tutumuyla kastının Hz. Peygamber'den duyduğu farzlar, sünnetler ve insanların dinî yaşantılarında istifade edecekleri diğer bilgiler olduğu ifade edilmiştir.⁷⁷ Ayrıca bu rivayet, yukarıda zikredilen ve Rasûlullah'tan duyulan bir âyeti dahi olsa tebliğ etmeyi emreden hadislerle ilişkilendirilerek Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledilen hadislerin tebliğ edilmesinin vacip oluşuna delil sayılmıştır.⁷⁸

Nesâi'nin naklettiği bir rivayetse mezkûr sözün söylenmesine zemin hazırlayan bir olayla ilgilidir. Buna göre Zeyd b. Vehb, Rebeze'ye gelerek Ebû Zer'in yanına uğrar ve ona "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sorar. Ebû Zer de olayı şöyle anlatır:

"Şam'da bulunduğum sırada 'Altını ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda harcamayanları elemli bir azapla müjdele.'⁷⁹ âyetini okudum. Bunun üzerine Muâviye 'Bu âyet bizim hakkımızda inmedi. Bu âyet sadece Ehl-i kitap hakkındadır.' dedi. Ben 'Bu âyet hem bizim hakkımızda hem de Ehl-i kitap hakkındadır.' dedim.⁸⁰ Nihayet aramızda çekişme oldu. Muâviye, Osman'a bir mektup yazıp beni şikâyet etti. Osman da bana yanına gitmemi istediğini gösteren bir mektup yazdı. Bunun üzerine Medine'ye gittim. Sanki beni daha önce hiç görmemişlercesine insanlar arkamda toplandılar. Osman'ın yanına girdim ve ben de ona bu durumdan şikâyetçi oldum. O da bana 'Yakın bir yere çekil orada kal!' dedi. Bunun üzerine buraya geldim. Vallahi başıma Habeşî bir kimse emir yapılırsa ona isyan etmem ama görüşümden de vazgeçmem."⁸¹

Ebû Zer'in, Tevbe suresinin söz konusu âyetini Müslümanlara da teşmil etmesi

⁷³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/171.

⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/537-539.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/577.

⁷⁶ İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-s-şikâat* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Ma'ârifil-Osmaniyye, 1398/1978), 8/410; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/636-637.

⁷⁷ İbn Battâl, *Şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, 1/152.

⁷⁸ Begavî, Hüseyin b. Mesûd, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Zühayr eş-Şâviş (Dımaşk/Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983), 1/250.

⁷⁹ Tevbe, 9/34.

⁸⁰ Ebû Zer'in ve Muâviye'nin âyetin kapsamı hakkında yapmış oldukları farklı değerlendirmelerde herhangi bir nassa dayanıp dayanmadıkları tespit edilememiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Muâviye burada kastedilenlerin Ehl-i kitap olduğu yönündeki görüşüne âyetin önceki cümlesinde Yahudi ve Hıristiyan din adamlarına yapılan gönderme nedeniyle ulaşmıştır. Ebû Zer'in ise sebebin hususi oluşunu anlamın umumî oluşuna engel görmediği anlaşılmaktadır. Âyette her iki grubun kastedilmiş olmasının caiz olduğu (Bk. Zemahşerî *el-Keşşâf*, 2/199) veya sadece Müslümanlar hakkında indiği yönünde görüşler de vardır (Bk. İbnü'l-Cevzi, *Zadü'l-mesîr*, 3/324).

⁸¹ Nesâi, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/114. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1, 618; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 2/63.

konumuz açısından bilhassa önemlidir. Nitekim servete karşı tutum bütün Müslümanları ilgilendiren ciddi bir meseledir. Bu âyetin, Müslümanların kapitalist ideoloji karşısında kendi değerlerini koruyabilmeleri bakımından doğru anlaşılması ve anlatılması elzem görünmektedir. Öte yandan konuyla ilgili bir rivayet bu âyetin en azından Müslümanları da kapsadığını göstermesi bakımından Ebû Zer'i haklı çıkarmaktadır. İbn Abbâs'tan nakledilen bu rivayete göre Tevbe sûresinin söz konusu âyeti inince bu durum Müslümanların ağırına gider. Bunun üzerine Hz. Ömer "Ben sizi rahatlatırım." diyerek Hz. Peygamber'e gelir ve "Ey Allah'ın Nebisi! Bu âyet ashâbının ağırına gitti." der. Bunun üzerine Rasûlullah "Allah zekâtı ancak mallarınızdan kalanı temizlemek için farz kıldı. Mirasları da sizden sonrakilere kalması için farz kıldı." buyurur. Hz. Ömer de tekbir getirir...⁸²

d) Muâz b. Cebel'den (r.a.) Nakledilen Rivayet

Bilgiyi paylaşma konusundaki hassasiyet Muâz b. Cebel'de de görülmektedir. Konuyla ilgili rivayete göre Muâz b. Cebel, binek üstünde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) terkinde iken Rasûlullah ona "Ey Muâz b. Cebel!" diye seslenir. Muâz "Lebbeyk yâ Rasûlallah ve sa'deyk." der. Hz. Peygamber yine "Ey Muâz!" diye seslenir. Muâz tekrar "Lebbeyk yâ Rasûlallah ve sa'deyk." der. Bu üç kere gerçekleşir. Üçüncüde Hz. Peygamber şöyle der: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun Rasûlü olduğuna kalben tasdik ederek tanıklık eden hiçbir kimse yoktur ki Allah onu cehenneme haram kılmış olmasın." Bunun üzerine Muâz "Ey Allah'ın Rasûlü bunu insanlara haber versem olmaz mı? Sevindirler böylece." der. Hz. Peygamber de "O zaman buna güvenirlen." der (ve onay vermez). Muâz ölmek üzereyken günahahtan kurtulmak için bu hadisi insanlara aktarır.⁸³

Bu rivayet Muâz b. Cebel'in bilgiyi gizlemenin günahından korktuğunu göstermektedir.⁸⁴ Onun Hz. Peygamber onaylamamasına rağmen bu bilgiyi paylaşmasıysa Hz. Peygamber'in nehyinin tahrir nitelikli olmadığını düşünmesiyle ilişkilendirilmiştir.⁸⁵ Nitekim yine kalben kesin inanarak Allah'tan başka ilah olmadığına tanıklık eden kimselerin cennetlik olacağını insanlara müjdelemesini Ebû Hureyre'ye bizzat Hz. Peygamber emretmiştir.⁸⁶ Bu durum insanların buna güvenerek tembelleşmesi gibi bir sonuç doğruma ihtimaline rağmen böyle bir bilgiyi paylaşmanın haram olmadığını göstermesi bakımından oldukça açıktır. Fakat Ebû Hureyre yolda ilk olarak Hz. Ömer ile karşılaşır ve Hz. Ömer onun bu müjdeyi vermesini engeller. Daha sonra beraberce Hz. Peygamber'in huzuruna giderler. Hz. Ömer bu müjdeyi vermeyi emredip emretmediğini Rasûlullah'a sorar. Onun "Evet." demesi üzerine de "Yâ Rasûlallah! Böyle yapma. Ben insanların buna güvenmesinden korkuyorum. Bırak onları amel etsinler." der. Hz. Peygamber de "O zaman insanları kendi

⁸² Ebû Dâvûd, "Zekât", 33. Ebû Dâvûd bu rivayetin naklinde teferrüd etmiştir. Rivayetin zayıf olduğu da söylenmiştir. Bk. Ebû Dâvûd, "Zekât", 33 (Muhakkikin notu). Ancak Nevevi Ebû Dâvûd'un rivayeti tahrir ettiği isnâdın sahîh olduğunu kaydeder. Nevevi, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref, *Hulâşatü'l-ahkâm fi mühimmâti's-süneni ve kavâidi'l-İslâm*, thk. Hüseyin İsmail el-Cemel (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 2/1076.

⁸³ Buhârî, "İlim", 49; Müslim, "İman", 53.

⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/674.

⁸⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/674.

⁸⁶ Müslim, "İman", 52.

hallerine bırakın.” buyurur.⁸⁷ Hz. Peygamber’in Muâz’a söylediği, insanların bu müjdeye güvenmesinden endişe ettiğini gösteren sözünü Ebû Hureyre kıssasından sonra söylediği anlaşılmaktadır ki⁸⁸ bu bağlam da nehyin tahrim için değil maslahat için olduğunu gösterir.⁸⁹ Dolayısıyla Muâz bu bilgiyi paylaşmada sakınca görmemiştir.

Bir başka rivayet Muâz’ın, hadisi nakledişiyle ilgili tafsilat da içerir. Taberânî tarafından “İbrahim b. Muhammed b. İrk el-Hımsî→ Muhammed b. Musaffâ→ Bakıyye el-Velid→ Ertât b. el-Münzir→ el-Ebahhu’s-Sekûnî.” isnâdıyla tahrir edildiği belirlenen bu rivayete göre Muâz vefatıyla neticelenen hastalığında “*Ey burada bulunanlar! Ben, bir şey dışında, Rasûlullah’tan duyduğum hiçbir şeyi sizden gizlemedim. Rasûlullah’ın ‘Her kim Allah’a şirk koşmadan ölürse cennete girer.’ dediğini duydum.*” demiştir.⁹⁰

Taberânî rivayeti, Muâz’ın topluluğa seslendiği kısım bulunmaksızın yine mezkûr isnâdla nakletmiştir.⁹¹ Ancak Taberânî’nin bu isnâdı problemlili görünmektedir. Nitekim el-Ebahhu’s-Sekûnî hakkında ricâl edebiyatında herhangi bir bilgi tespit edilememiştir ki bu onun meçhûl olduğunu gösterir. Rivayeti ondan nakleden Ertât b. el-Münzir hakkındaki değerlendirmelerse sika olduğu yönündedir.⁹² Onun tilmizi Bakıyye b. el-Velid de sadece sika râvilerden hadis naklettiğinde sika sayılmıştır. Zayıf râvilerden nakilde bulunduğundaysa zayıf olarak görülmüştür.⁹³ Buna göre Ertât’ın sika bir râvî oluşu Bakıyye’nin bu rivayette sika sayılmasını gerektirir. Ne var ki onun tilmizi Muhammed b. Musaffâ’nın sadûk ancak evhâm sahibi olduğu⁹⁴, Taberânî’nin şeyhi İbrahim b. Muhammed’in ise güvenilir olmadığı yönündeki değerlendirmeler⁹⁵, tâbiî râvinin de meçhûl oluşuyla birlikte değerlendirildiğinde rivayeti oldukça zayıf hale getirmektedir. Fakat her ne kadar Muâz’ın vefatı anında, sahip olduğu bir bilgiyi paylaşmasının tafsilatıyla ilgili bu rivayet zayıf olsa da onun bu esnada bilginin mesuliyetinden kurtulmak için, işitmiş olduğu bir hadisi insanlarla paylaştığı hususu yukarıda yer verildiği üzere sahih rivayetlere dayanmaktadır.

e) Ma’kıl b. Yesâr’dan (r.a.) Nakledilen Rivayet

Hz. Peygamber’den (s.a.v.) duyduğu bir hadisi, ölmeden önceki son zamanlarında haber veren sahâbilerden biri de Ma’kıl b. Yesâr’dır. Konuyla ilgili rivayete göre vali Ubeydullah b. Ziyâd, vefatıyla neticelenen hastalığında onu ziyaret eder. Ma’kıl “*Rasûlullah’ın şöyle dediğini duydum.*” dedikten sonra Ubeydullah’a şu hadisi nakleder:

⁸⁷ Müslim, “İmân”, 52.

⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/674.

⁸⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 1/674.

⁹⁰ Taberânî, Ebûl-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Müsnedü’s-Şâmiyyîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1984), 1/404. Bir başka tafsilatlı rivayet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/532. Bu rivayette Muâz b. Cebel’in Hz. Peygamber’den naklettiği sözler *Şahîhayn*’da bulunan rivayetlerinden farklıdır. Fakat tevhid vurgusuyla, şirk koşmama neticede aynı muhtevaya sahip olmaları bakımından rivayetin mana ile nakledildiği düşünülebilir.

⁹¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, 20/169.

⁹² Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, 2/313; İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, 1/102; İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, 1/73.

⁹³ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, 1/239.

⁹⁴ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, 2/134.

⁹⁵ İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânu’l-mizân*, thk. Dâiretü’l-Meârifî’n-Nizâmiyye-Hind (Beyrut: Müessesetü’l-A’lemi li’l-Matbûât, 1406/1986), 1/105.

“Allah her kimi, koruyup gözetmesi için halk üzerine yönetici yapar da o kimse, kendilerine karşı samimi (ve iyiliklerini ister) bir şekilde halkı korumaz ve onları aldatır vaziyette ölürse Allah onu cehenneme koyar.”

Ma’kıl bu hadisi naklettikten sonra Ubeydullah ona “Bunu daha önce söyleseydin ya!” deyince Ma’kıl “Hayır. Ben bu hastalığımın kurtulacağımı bilsem bunu sana haber vermezdim.” der.⁹⁶

Bu rivayetin isnâdında Ma’mer b. Râşid ile Hasan el-Basrî arasındaki râvî veya râvîlerin isimleri zikredilmemiş ve bunların birçok kimse olduğu söylenmiştir.⁹⁷ Bu durum inkıtâ’ olması bakımından rivayet hakkında bir kusur gibi görünse de aradaki bu kimseler kalabalık bir râvî grubu olması bakımından rivayetin lehine de görülebilir. Diğer yandan rivayet muhteva aynı olmak üzere farklı lafızlarla birçok kaynakta yine Hasan el-Basrî’den olmak üzere farklı isnâdlarla da tahrir edilmiştir. Örneğin Ali b. el-Ca’d *el-Müsned*’inde, Ebu’l-Eşheb Ca’fer b. Hayyân vasıtasıyla Hasan el-Basrî’den nakletmiştir.⁹⁸ Ebu’l-Eşheb hakkında sika, sika-sebt olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Yine Abdullah b. el-Mubârek ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi büyük muhaddislerin ondan hadis naklettiği de ifade edilmiştir.⁹⁹ Ali b. el-Ca’d ise hakkında Ahmed b. Hanbel’den nakledilen, ashâba dil uzattığı ve hadislerinin yazılmasının doğru olmadığı yönünde bazı olumsuz değerlendirmeler bulunsa da yine büyük cerh ve ta’dil âlimleri tarafından sika, sika-sadûk, sika-sebt olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁰ Bu rivayette öncekinden farklı olarak Ma’kıl’ın, Ubeydullah’a, yaşayacağını bilse bu hadisi haber vermeyeceğini gösteren sözü başta zikredilmektedir ki “Ben sana Rasûlullah’tan (a.s.) işittiğim bir hadisi haber vereceğim. Ancak yaşayacağımı bilsem onu sana haber vermezdim.” şeklindedir.¹⁰¹ Önemsiz sayılabilecek bu farkın bir râvî tasarrufundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Rivayeti Buhârî de yine Ebu’l-Eşheb’in Hasan el-Basrî’den nakli suretiyle tahrir etmiştir. Buradaki metnin yöneticinin akıbetiyle ilgili kısmıysa onun samimiyetle halkını muhafaza etmediği takdirde cennetin kokusunu alamayacağını göstermektedir.¹⁰² Diğer yandan rivayetin Hasan el-Basrî’den başka Katâde vasıtasıyla Ebu’l-Melîh Âmir b. Üsâme’den de nakledildiği görülmektedir. Bu metinde Hz. Peygamber’in sözü, anlam açısından çok farklı olmasa da lafız yönüyle farklıdır. Buna göre bir kimse Müslümanların işlerini idare etmesi için yönetici olur da sonra onlar için çalışıp gayret göstermezse ve kendilerine karşı samimi davranmazsa onlarla beraber cennete giremeyecektir.¹⁰³

⁹⁶ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/319. Bazı rivayetlerde, yaşayıp yaşamayacağını bilme ile kayıtlamaksızın Ma’kıl’ın Ubeydullah’a hadis nakletmek istediği zikredilir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 33/410-411; Buhârî, “Ahkâm”, 8. Müslim, “İmân”, 228, 229.

⁹⁷ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/319.

⁹⁸ İbnü’l-Ca’d, Ali Ebu’l-Hasen, *Müsneidü İbni’l-Ca’d*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410/1990), 458.

⁹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 1/303.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 3/147-148.

¹⁰¹ İbnü’l-Ca’d, *el-Müsneid*, 458; Müslim, “İmân”, 227, 229.

¹⁰² Buhârî, “Ahkâm”, 8.

¹⁰³ Müslim, “İmân”, 229.

Bir başka rivayet ise diğerlerinde bulunmayan bir ayrıntıyı ihtiva etmektedir. Buna göre Ubeydullah, Rasûlullah'tan duyduğu bir hadisi nakletmesini Ma'kıl'dan talep etmiştir. O, öğreneceği bu hadisle Allah'ın kendisini faydalandıracağını da ümit etmiştir.¹⁰⁴ Fakat bu rivayetin isnâdında bulunan Abbâd b. Râşid hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte zayıf olduğu yönündeki değerlendirmeler daha ağırlıklı görünmektedir.¹⁰⁵ İbn Hacer'in *et-Takrîb*'deki özetiye saduk olmakla birlikte vehim sahibi olduğu şeklindedir.¹⁰⁶ Tayâlisi'nin diğer şeyhi Mubârek b. Fudâle de zayıf olduğu yönünde değerlendirmeler bulunan bir râvidir.¹⁰⁷ Dolayısıyla zayıf râvilerin sika râvîlere muhalif olarak naklettiği bu ziyade münker olması bakımından kabul edilebilir görünmemektedir.

Bu rivayetteki, Ma'kıl'ın hayatta kalacağını bilmesi durumunda söz konusu hadisi Ubeydullah'a nakletmeyeceğini gösteren sözü onun can güvenliği endişesi taşıdığını göstermektedir. Fakat ölümünden önce, sahip olduğu bilgiyi paylaşmanın vacip olduğu hükmüne vararak ve bu bilgiyi zayi etmiş olmamak için valiye ve orada bulunanlara hadisi bildirmiştir.¹⁰⁸ Bu bakımdan Ma'kıl'ın tavrı Ebû Hureyre'nin yukarıda zikredilen tavrına benzemekle birlikte Ebû Hureyre'nin paylaşmadığı bilgileri vefatından önce paylaştığına dair bir bilgi tespit edilememiştir. Diğer yandan Kâdi İyâz, Ma'kıl'ın bu hadisi daha önce paylaşmamasının sebebi olarak onun bu vefat anından önce Ubeydullah'ın vaaz fayda vermeyen kimselerden olduğunu bilmesini zikretmiştir ki¹⁰⁹ uygun bir değerlendirme olarak gözükmemektedir. Nitekim Nevevî de onun bu değerlendirmesini zayıf bulur. Çünkü kabul edilmeme ihtimali, emr-i bil'ma'rûf nehy-i ani'l-münker görevini düşürmez.¹¹⁰

Sonuç

Ashâbın, İslâm dinini anlama ve yaşama konusunda örnek bir nesil olduğu kuşkusuzdur. Çalışmada incelenen rivayetler onların, öğrendikleri hadisleri mutlaka nakletme şeklindeki tutumlarıyla, dinî bilgiyi paylaşma/yayma konusundaki duyarlılıkta da Müslümanlar için önemli bir örnek olduklarını göstermiştir. Her ne kadar hayatlarında can güvenliği veya yöneticiler tarafından eziyet edilme korkusuyla bazı bilgileri paylaşmamışlarsa da, ashâbın sahip oldukları dinî bilgiyle ölmeyi büyük bir günah saydığı görülmektedir. Diğer yandan onların paylaşmadıkları bilgilerin insanların dinî ve ahlakî yaşantılarıyla doğrudan ilgisi olmayan veya farzlar, helaller ve haramlarla ilişkili bulunmayan bilgiler olduğu anlaşılmaktadır.

Rivayetlerin bazılarında ashâbın paylaştığı bilgilerin, iki namaz arasındaki günahların affedileceği ve Allah'ın birliğine ve Hz. Peygamber'in risâletine tanıklık eden veya şirk koşmadan ölen kimselerin cennetlik olacağı şeklinde, dinî yaşantıda tembellik doğurması

¹⁰⁴ Tayâlisi, *el-Müsned*, 2/242.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/276.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 1/466.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/18-19.

¹⁰⁸ Nevevî, *el-Minhâc*, 12/181.

¹⁰⁹ Kâdi İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*, thk. Yahyâ İsmail (Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 1419/1998), 1/447; Nevevî, *el-Minhâc*, 2/143.

¹¹⁰ Nevevî, *el-Minhâc*, 2/143.

muhtemel bilgiler olduğu görülmüştür. Bu tür bilgilerin ashâb tarafından hayatlarında veya ölmeden kısa bir süre önce de olsa paylaşılması oldukça değerli bir tavidir. Bunlar her ne kadar söz konusu mahzuru taşısa da tevhit akidesinin ve namazın değeri ve bunların ahiretteki getirisi gibi önemli bir gerçeği de ortaya koymaktadır. Diğer yandan bu durum bilginin paylaşımını daha önemli hale getirir. Nitekim yanlış değerlendirilme ihtimali bulunan böyle bir bilgi dahi paylaşılabilirse içeriği daha anlaşılabilir dinî bilgilerin paylaşılması elzem olur.

Hz. Osman ve Ebû Hureyre'den nakledilen rivayetlerde Bakara sûresinin, hakikati gizleyenleri tehdit eden bir âyetinin onların bilgi paylaşımı konusundaki tavrında etkili olduğu görülmüştür. Her ne kadar Ebû Zer'den, Muâz b. Cebel'den ve Ma'kıl b. Yesâr'dan nakledilen rivayetlerde söz konusu âyetin zikredilmediği görülsede onlardaki bilgiyi paylaşma bilincinin de bu âyetten beslenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer yandan konuyla ilgili merfû hadislerin de ashâbda bu bilinci oluşturduğunu tahmin etmek zor değildir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bilhassa günümüz İslâm toplumlarının sahih dinî bilgiye olan ihtiyacı bakımından önemlidir. Kanaatimizce Müslümanların yaşadığı birçok problemin temelinde İslâm'ı doğru kaynaklardan öğrenememe sıkıntısı bulunmaktadır. Bu noktada İslâmî ilimler alanında eğitim almış her fert için dinî bilgiyi toplumun diğer kesimlerine ulaştırmak önemli bir görev olarak belirmektedir. Ashâbın bu konudaki tavır ve hassasiyeti ilim adamları için her dönemde önemli bir örnektir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî. *el-Muşannef*. 11 Cilt. Thk. Habîburrahman el-A'zamî, Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 50 Cilt. Thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1416/1995.
- Âşık, Nevzat. *Sahâbe ve Hadîs Rivâyeti*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Aydemir, Selahattin. "İlk Müslüman Nesillerin Fazileti Düşüncesi". *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 113-146.
- Aynî, Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Tsh. Abdullah Mahmûd Muhammed Ömer. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Begavî, Hüseyin b. Mesûd. *Şerhu's-sünne*. 15 Cilt. Thk. Şuayb el-Arnaût, Muhammed Züheyr eş-Şâviş. Dımaşk/Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şahîh*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1999.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Kitâbu't-târîhi'l-kebir*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mu'cemu't-ta'rifât*. Thk. Muhammed Sıddık el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fazîle, ts.
- Dârimî, Abdullah b. Abdîrrahman. *Müsnedü'd-Dârimî (Sünenü'd-Dârimî)*. 4 Cilt. Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 1421/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 1432/2011.
- Ebû Reyve, Mahmud. *Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.
- Ebû Zur'a ed-Dımaşkî, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh. *Târîhu Ebî Zur'a ed-Dımaşkî*. 1. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.
- Ertâş, Hikmetullah. "Sünnet Vahiy Midir?". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/42 (Mart 2017), 227-243.
- Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullâh en-Nisâburî. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Me'âlimu's-sünen*. 4 Cilt. Tsh. Muhammed Râğîb Tabbâh. Haleb: Matba'atu'l-İlmiyye, 1352/1933.
- Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *er-Rihle fî talebi'l-ğadîs*. Thk. Nureddin İtr. Beyrut: Ravâi'u Turâsine'l-İslâmî, 1. Baskı, 1395/1975.
- Humeydî, Ebû Bekir Abdullâh b. Zübeyr b. İsâ b. Ubeydullâh. *Müsnedü'l-Humeydî*. 2 Cilt. Thk. Hasan Selim Esed ed-Dârânî. Dımaşk: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik. *Şerhu Şahîhi'l-Buğârî*. 10 Cilt. Thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşannef*. 21. Cilt. Thk. Muhammed Avvâme. by.: Dâru'l-Kıble, ts.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buğârî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker fî muştalâhi ehli'l-eşer*. Thk. Nûruddîn İtr. Dımaşk: Matba'atu's-Sabâh, 1421/2000.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. 2. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Lisânu'l-mizân*. 7 Cilt. Thk. Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye-Hind. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1406/1986.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Şahîhu İbni Hibbân bitertibi İbni Balabân*. 18 Cilt. Thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbu's-sıkkât*. 10 Cilt. Haydarâbâd:

- Dâiratü'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. 4 Cilt. Dîmeşk/Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1415/1994.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Te'vîlu muhtelifî'l-ḥadîs*. Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1393/1972.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 1413/1992.
- İbnü'l-Ca'd, Ali Ebu'l-Hasen. *Müsnedü İbni'l-Ca'd*. Thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410/1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. 8 Cilt. Thrc. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- İbnü's-Salâh, Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-ḥadîs*. Thk. Nûruddîn İtr. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır/Dîmaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- Kâdî İyâz. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim*. 9 Cilt. Thk. Yahyâ İsmail. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 1. Baskı, 1419/1998.
- Kirmânî, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Saîd Şemsüddîn. *el-Kevâkibu'd-derârî fi şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1401/1981.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn, 1413/1992.
- Ma'mer b. Ebî Amr Râşid Ebû Urve el-Basrî. *el-Câmi'*. (Abdurrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannefi* ile birlikte). 2. Cilt. Thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî/Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Haccâc Yûsuf. *Tehzîbu'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. 35 Cilt. Thk. Beşşâr Avvâd Marûf. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yay. ve Dâru Sehnûn, 1413/1992.
- Nazlıgöl, Hâbil. "Sebeup ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları (er-Rihle fi Talebi'l-Hadis)". *Hikmet Yurdu* 6/6 (Haziran 2013), 13-37.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman, Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 12 Cilt. Thk. Hasen Abdülmünim Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Thk. Muhammed Beyyûmî. Kâhire: Dâru'l-Gaddî'l-Cedîd, 1429/2008.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Ḥulâsatü'l-aḥkâm fi mühimmâti's-süneni ve kavâidi'l-İslâm*. 2 Cilt. Hüseyin İsmail el-Cemel. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1418/1997.
- Özdemir, Veysel. "İsrâiliyyât Türü Rivayetlerin Hükümünü Belirleme Açısından "Ve Haddisü An Benî İsrâile ve Lâ harace ..." Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008), 307-325.
- Özek, Ali. *Hadîs Ricâli (Hadîs İlimleri ve Kaynakları)*. İstanbul: Fatih Matbaası, 1967.
- Özsoy, Abdulvahap. "Ebû Hureyre'ye Yönelik İksâru'l-Hadîs Eleştirisine Farklı Bir Bakış".

- Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 239-255.
- Rebî' b. Habîb, İbn Ömer el-Ezdî el-Basrî. *el-Câmi'u's-şahîh* (Müsnedü'l-İmâm er-Rabî' b. Habîb). Thk. Muhammed İdrîs, Âşûr b. Yûsuf. Beyrut/Saltanatu Ummân: Dâru'l-Hikme/Mektebetü'l-İstikâme, 1415.
- Sandıkçı, S. Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Süyûtî, Celalüddîn Abdurrahman. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2009.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebir*. 20 Cilt. Thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Musul: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1404/1983.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsaf*. 10 Cilt. Thk. Târik b. İvadillah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1415/1995.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. 4 Cilt. Thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984.
- Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd. *el-Müsned*. 4 Cilt. Thk. Muhammed b. Abdilmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Taylan, Necip. "Bilgi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/157-161. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsû'atü keşşâfi iştilâhâti'l-funûni ve'l-'ulûm*. 2. Cilt. Thk. Ali Dehrûc. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1. Baskı, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Câmi'u't-Tirmizî*. Riyâd: Dâru's-Selâm, 1999.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1427/2006.

The Sensitivity of the Companions to Sharing Religious Knowledge, Particularly in Terms of Hadith Narrative

Abstract

Various expressions in the Holy Qur'an and hadiths of the Islamic Prophet Muhammad (PBUH) are quite clear in terms of revealing the value that Islam gives to knowledge. While knowledge is glorified in these two fundamentals of religion, it is not generally mentioned what kind of knowledge it is. However, the fact that Islam, the founder of a new civilization, desires to raise its followers primarily in terms of faith, worship, and morality does not require further explanation. Therefore, it can be easily understood that the knowledge emphasized in basic religious references primarily covers the knowledge in the aforementioned content. On the other hand, it is seen that the Prophet (PBUH) showed great sensitivity to the first Muslim generation in conveying the knowledge about the principles of religion and frequently emphasized the issue of sharing the learned knowledge with those who were not there. As an example for this, the following hadiths can be mentioned: "Convey from me, even if it is one verse..." and "May Allah gladden a man who hears a Hadith from us, so he memorizes it until he conveys it to someone else." In some hadiths, on the other hand, there are serious ethereal threats about those who black out information. This effort of the Prophet to spread knowledge was well understood by his Companions. As a matter of fact, it is seen that they have a remarkable effort and sensitivity in conveying their knowledge to others. There are various narrations about this sensitivity of the Companions in hadith sources. Those cited in the study were narrated from the Companions named Caliph Uthman (died 35AH/656AD), Abu Hurairah (died 58AH/678AD), Abu Dharr al-Ghifari (died 32AH/653AD), Muadh ibn Jabal (died 17AH/638AD), and Ma'kil b. Yesar (died 59AH/679[?]AD). As these narrations reveal, it is a great sin for the Companions not to share their knowledge and knowledge must be shared with others, even if they are on the brink of death or at the cost of their lives. However, there are narrations asserting that they did not share some information for fear of their life or of being exposed to persecution by rulers. It is understood that this information they do not share is the knowledge that is not directly related to religious and moral life or related to fard, permissible (halal), and forbidden (haram). It has been stated that this information is narrations about the following issues: fitan (dissensions) to appear in the future; signs of doom; the corruption of religion by some dissolute people; loss of rights belonging to Allah, some tyrants to appear in the future, their negative attitudes and being denigrated of them. It is clear that the attitude of the Companions, who set an example for Muslims, towards sharing information is very valuable especially today, when the need for authentic religious knowledge has increased significantly. Therefore, spreading of religious knowledge in the most accurate way appears as an important task for those who have received Islamic education.

Keywords: Quran • Hadith • Islamic sciences • Companion • Knowledge.